

Последният конституционен референдум в Турция

Владимир Чуков

***The Recent Turkish Constitutional Referendum:** The paper focuses on the Turkish constitutional referendum on September 12, 2010 as an important step towards democratization and adoption of European standards. Significantly, world leaders welcomed the approval of the Turks on the proposed shifts. At the same time, clearly the question remains whether this is a step towards the establishment of the autocracy of the increasingly strong man in Ankara - Prime Minister Recep Erdogan. The breakdown of the results also lead to important thoughts as regional, confessional and ethnic trends indicating strong polarization in contemporary Turkish society.*

Key words: Turkey, Erdogan, AKP, CHP, Kurds, Autonomy, European Union,

Реджеб Ердоган и неговата Партия на справедливостта и развитието (ПСР) отбелязаха своята шеста грандиозна победа в турския политически живот от 2002 г. насам. Експерти отбелязват, че подобно събитие е безпрецедентно в най-новата история на страната. Логично е то да бъде възприето като сериозен тест за доверието на избирателите за редовните парламентарни избори през 2011 г. и респективно като силна заявка на самия Ердоган за президентския пост през 2012 г. В двадесет и шест конституционни текста бяха намалени правомощията на армията и съдебната система.⁵ Европейският съюз и САЩ приветстваха демократичните, на външен вид, промени в турската законодателна уредба.⁶ Друг е въпросът дали това не трасира пътя към „демократична“ диктатура, характерна за страните от Изтока.⁷

Ако се направи един анализ на електоралната география на тези 57,88%, получени от носителите на „да“-то, ще се открият няколко интересни елемента. Картата на гласуването на конституционния референдум потвърждава поредното надделяване на центъра – Анадола върху периферията – европейския Северозапад, кюрдския Югоизток и алевийските Юг и Югозапад. Приповдигнатото настроение на Реджеб бей, както някои опозиционни депутати саркастично наричат Ердоган, можеше и да помръкне, ако прокюрдската Партия на мира и демокрацията (ГМД) беше призовала своите привърженици да гласуват с „не“. До последния момент социологическите изследвания даваха разлика в рамките на статистическата грешка между двете групи. На практика след получените окончателни резултати можем да маркираме следната формула на моментното съотношение между двете антагонистични половини на турското общество, а именно: ислямистите + националистите > алевии + секуларисти + ½ кюрди.

Обструкцията на Ердоган е най-силна в традиционните алевийски региони – крайбрежните избирателни райони на Йонийско и Средиземно море. Там са бастионите на основната опозиционна сила - Народнорепубликанската партия, водена от новия лидер Кемал Киличдароглу. Самият той е алевит. Прави впечатление обаче, че „не“-то е най-силно в европейската част на Турция, респективно във вилаетите Одрин (73,48%), Киркларели (74,38%) и Текирдаг (65,33%) Това показва, че светски настроените турци не вярват на призивите за демокрация на ислямистката ПСР. Парадокс е, че населението на онази част от територията на Турция, която дава повод на правителството в Анкара да преговаря

⁵ Government of Turkey, Supreme Election Board, 12 September 2010

⁶ Western Powers Back Turkish Referendum Results, Hurriyet Daily News, 19.09.2010.

⁷ Ас Сафир, Бейрут, 15.09.2010

за членство в Европейския съюз, не откликва на посланията на силния човек в Турция за демокрация.⁸

Характерно е и поведението на избирателите в кюрдските региони. Очевидно прокурдската Партия на мира и демокрацията (ПМД) вече е достатъчно разпознаваем политически субект, за да бъде налице подчинение на призива за бойкот на народното допитване. В Диарбекир, бастиона на турските кюрди, активността на населението е едва 34,8% при обща избирателна активност 73,71%. В крайните югоизточни провинции този показател е респективно: в Хакари - 9,05%, в Иджир - около 50%, в Мардин - 43%, Серт - 50%, Ширнак - 22,5%, Ван - 43,61%. По този начин в кюрдските райони статистически подкрепата за предложенията на Ердоган рязко скочи. Така, ако кюрдите бяха гласували заедно с опозицията, трудно можеше да се предвиди какъв щеше да бъде окончателният резултат. ПМД показва жълт, но не червен картон на силния човек в Турция. Нейните лидери обаче заявиха, че това няма да продължава вечно.

Не по-малко интересна е и картината в блока на поддръжниците на конституционните промени. Те далеч не са хомогенна маса, но като цяло обединяват две водещи тенденции – разнородното ветрило на ислямистите и турските националисти. Според анализ на депутата от ПСР Хюсеин Чилик основната подкрепа идва от широката електорална маса на управляващата партия, географски базирана в Анадола.⁹ Тя представлява около 40% от избирателите. Прави впечатление, че към тях се присъединяват избирателите на крайно консервативната ислямистка Партия на благоденствието (5%), поддръжниците на партията Велик съюз (2%), на парламентарно представената партия Националистическо движение (5%) и около 1% с неопределени политически предпочитания.

Интересното е, че в ПСР считат, че управляващата партия е разширила социалната си база с около 6% в сравнение с проведените през 2008 г. местни избори. Чилик лансира идеята, че става въпрос за поддръжници на ислямския проповедник Фейтула Гюлен, които много активно са се включили в кампанията в подкрепа на тезите на Реджеб Ердоган. Не е много ясно обаче дали тези хора могат да бъдат възприемани като част от твърдото ядро на ПСР или просто само в конкретния случай те застават зад исканията на ислямисткото правителство.

Не са малко експертите, които считат, че принципно успехът на ПСР се дължи преди всичко на това, че тя е възприела житейската философия на Гюлен. Някои западни изследователи наричат учението на известния проповедник „ислямско протестанство“, анализирайки визията му за законотворчеството и най-вече по отношение на икономиката. Прагматикът Фейтула Гюлен позволява прилагането на неислямски закони в ислямската държава. Призовавайки към неидентифицираните понятия за братство и хармония, характерни за исляма, той няма нищо против те да придобият свои материални измерения. Самият проповедник създава собствена империя от училища, школи, пансиони, печатни и електронни медии, които разпространяват неговите идеи в Турция и по света. Така Гюлен съчетава ислямската реторика и лозунгите за прагматични закони и житейско поведение. Така или иначе през последните две десетилетия последователите на Фейтула Гюлен се утвърдиха като членове на най-влиятелната секта в Турция. Тя и в бъдеще ще играе ролята на „подвижни пясъци“ във фундамента на проислямисткото управление на ПСР.

⁸ What the Constitutional Changes for Turkey Mean? Hurriyet, 12 September 2010

⁹ Hurriyet Daily News, 15.09.2010

Прокуден през 1999 г. от родината си, от тогава Гюлен живее в изгнание в САЩ. През 2009 г. проповедникът беше реабилитиран, но очевидно, страхувайки се от съдебната система, той остана да живее зад граница. Някои експерти предполагат, че магистратите, като част от опозицията на Ердоган, желаят завръщането му в страната по конюнктурни причини, за да го противопоставят на силния човек на Турция. До сблъсък и разцепление в ислямистките редици не се стигна, тъй като Гюлен гледа на Ердоган като на свой идеен последовател, а не конкурент. Очевидно неприязънта към настоящата съдебна система е надделяла у Гюлен, за да подкрепи предложението на Ердоган за премахването на силната и почти безконтролна роля на турските магистрати. В същото време проповедникът се произнесе остро критично срещу изпращането на „Флотилията на свободата“ в Газа, критикувайки политиката на турското правителство¹⁰.

Разбивката на електоралната подкрепа на „да“-то застава доказалият се силен човек в Анкара - премиерът Ердоган, да погледне към проблемите на ключовите обществени групи в следващите две - три години. Именно тяхната бъдеща подкрепа евентуално ще гарантира амбициите му да спечели редовните парламентарни избори през 2011 г. и респективно да се кандидатира успешно за президент през 2012г.

На първо място, експертите считат, че той отново ще вкара в дневния ред въпроса за забрадката, след като Конституционният съд вече веднъж отмени приетия от ислямисткото мнозинство закон. Едва ли Ердоган ще допусне втори път Централната избирателна комисия в последния момент да издаде постановление, което забранява на забрадените жени да участват в избирателните секции.

На второ място, Ердоган ще насочи своето внимание към разрешаването на кюрдския проблем. На 12 септември 2010 г. кюрдите не казаха „не“, но не казаха и „да“ на премиера. Те дадоха време на ПСР – време да размисли добре, преди да се произнесат догодина на изборите за законодателна власт. Всичко предложено до този момент от ислямисткото правителство е оценено като „демагогия“ и „половинчати стъпки“. Електоратът иска „разширена автономия“ и колективни права, на които едва ли другият сигурен съюзник на Ердоган - националистите, ще се съгласят. Реджеб бей за пореден път ликува, но сериозният анализ на резултатите от конституционния референдум показва, че има върху какво да се замисли.

Лидерът на забранената Кюрдска работническа партия ППК Абдула Йоджелан излежава доживотна присъда на остров Имрали. Чрез своята адвокатка последният разпространи документ, наречен „Проект за демократична кюрдска автономия“. В него той посочва политическите, икономическите, правните, културните, социалните, дипломатическите и отбранителните параметри на алтернативата, която предлага. Йоджелан философски отбелязва, че „духът на проекта е демократичната нация, а демократичната автономия – тялото.“ Бунтовническият лидер призовава принципът на автономното управление на Кюрдистан да залегне в турския основен закон. Той твърдо отстоява принципа да се спазва изучаването на майчиния език, тъй като „кюрдите знаят как да се противопоставят на културния геноцид.“

Интересни са представите на Абдула Йоджелан в сферата на поддържането на обществения ред и сигурността. Той не се задоволява единствено с легалното предоставяне на оръжие на гражданите от кюрдски произход, а призовава и за създаването на отделни държавни институции, които да защитават кюрдите. В

¹⁰ Can Erdogan Pull it off? The Economist, 9.09.2010

същото време той смята, че бъдещите автономни власти трябва да установят дипломатически отношения със съседните държави и да поддържат активни връзки с кюрдските общности по света. Изгнаникът обвинява турския премиер Ердоган, че организира допитването да народа, за да отклони и пренасочи приоритетите на обществото. Според него един от най-важните проблеми пред страната са исканията на кюрдите за автономия и тяхното практическо удовлетворяване. Накрая Абдула Йоджалан обобщава: „Автономията е по-важна от храната и водата. Тя е принцип, за който трябва да се борим ден и нощ.“¹¹

Съпредседателката на ПМД Гюлтан Кишанак заяви по време на мероприятие в град Батман, че партийното ръководство категорично няма да подкрепи предложението на управляващата Партия на справедливостта и развитието (ПСР) за референдум на 12 септември. Депутатката открито посочи: „В конституцията на Тайеб (турският министър-председател - бел. авт.) няма изучаването на майчиния език, нито свободата на съвестта, нито свободата за носене на забрадка.“ Кишанак пояснява, че ПМД призовава за бойкот на референдума, тъй като е необходим изцяло нов основен закон на Турция. Тя обобщава, че „свободата на нашия лидер (Абдула Йоджалан – бел. авт.) е в нашите ръце.“ Кюрдската активистка продължава в емоционален стил: „Нашите цветове са жълто, червено и зелено и те (турците - бел. авт.) ще ги признаят.“

Запознати припомнят, че преди близо две години и половина, на конгрес на Партията на демократичното общество (ПДО) - обявената за противоконституционна прокюрдска провоприемничка на ПМД, бяха направени паралели между положението на кюрдското малцинство в Турция и това на турското малцинство в България по времето на комунизма и по-специално по време на „възродителния процес“. Тогавашният лидер на ПДО Нуредин Демирташ открито декларира: „Ние искаме да управляваме нашите области така, както ДПС управлява своите области в България.“ Тогава обаче думата автономия не съществуваше в партийната реторика или тя се прокрадваше много срамежливо. Днес вече турските кюрди говорят за „демократична“, т.е. за разширена автономия. Изчезна и сравнението с България. Най-вероятната причина за това е, че те отричат подобен тип управление да има европейски характер. Неотдавна кметът на Диар Бекир Осман Байдемир, издигнат от бившата ПДО, заяви: „Ние трябва да разполагаме с автономия, но тя да е различна от тази, която се упражнява в Европа. Искаме разширена автономия.“

В същото време кюрдите, в лицето на ПМД, стават все по-организирани и ясно дефинират своите политически послания. Партията все по-плътено се доближава до статута на реален политически представител на кюрдската общност в Турция. Нейното ръководство не се страхува да оформи специфични политически символи, за да се разграничи от централната власт в Анкара.

Безпрецедентно ще остане изказването на кметът на Диар Бекир Осман Байдемир, че би желал да види флагът на турски Кюрдистан да се вее наред с турското знаме. На научен симпозиум в град Тунджели той лансира тезата, че кюрдският проблем ще се разреши единствено чрез институционализирането на разширена автономия на кюрдските райони. От неговото експозе се разбира, че кметът одобрява идеята за федерално конституционно устройство за цяла Турция. Градоначалникът декларира:

---

¹¹ Йоджелан повтори: Автономия за турски Кюрдистан, Ориент.бг, 23.08.2010

„В Турция има парламент, но трябва да има и такъв на Мраморно море, в Кюрдистан и въобще за всички области в страната. Ние нямаме нищо против турското знаме, под което са паднали нашите деди. В същото време трябва да имаме и наш байряк. Ние не се противопоставяме на турския национален флаг и на националния химн”.

Осман Байдемир обобщава накрая: „Ние трябва да разполагаме с автономия, но тя да е различна от тази, която се упражнява в Европа. Искаме разширена автономия..., която ще носи името проект демократична Турция. Какво от това, ако на сградата на нашето кметство до турското знаме се вее и нашето жълто, червено и зелено знаме.”¹²

Министър-председателят Ердоган счита, че победата на конституционния референдум ще отвори още по-широко вратите на Турция към ЕС. Не случайно от Брюксел се чува похвали. В същото време това не попречи на Европейската комисия да започне „стратегически диалог” с Анкара, в който някои анализатори виждат първата стъпка към алтернатива на пълноправното членство на Турция в ЕС.

За контакти:

Проф. д-р Владимир Стефанов Чуков, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 082-888 708 , e-mail: vlachu1@gmail.com

Докладът е рецензиран.

---

¹² Кметът на Диар Бекир: Искаме разширена автономия и знаме. Ориент.бг, 03.08.2010